

A SZEREPSZEMÉLYISÉGTŐL A LÉLEK FELÉ

Néhány reflexió a Vallomásokról

UTASI CSABA

Nem egészen két évvel a szabadságharc bukása után II. Rákóczi Ferenc francia földre lép, s rövidesen XIV. Lajos udvarában bukkan föl. Mindennapjait látszólag teljes mértékben a társasági élet akkori szokásai határozzák meg: nagy ebédeken és késő éjszakába nyúló vacsorákon vesz részt, buzgón kártyázik, s ha csak teheti, részt vesz a főúri vadászatokon. „Ha jól meggondolom – írja erről az időszakról később –, valójában a színházi komédiások életét éltem, papok társaságában a keresztényt játszottam, katonák közt a katonát, politikusok közt a politikust alakítottam. Hazudoztam és hízelegtem a nőknek, s akik nekem tetszeni vágytak, azok tetszését hasonlóképp igyekeztem megnyerni.”¹ Ettől az életviteltől azonban gyorsan megcsömörlik. Fölhagy a „világi mesék és az ifjúság behálózására kitalált regények olvasásával”, mind gyakrabban forgatja a *Szentírást*, s lélekben már a megutált világi élet elhagyására készül.

Egy ünnepnapon a Bourbon herceg és hercegnők a karmeliták közeli kolostorába indulnak, s a kirándulásra meghívják Rákóczit is. Amint a száműzött a templomban megpillantja Jézus imádatra kitett testét, térdre borul, és hosszan tartó, forró fohászkodásba merül. A társaság tagjai nevetéssel, tréfálkozó és élcelődő gúnnyal illetik alázatát, ez azonban Rákóczit nemigen zavarja, hiszen a templomból kilépve intenzíven érzi a „magány valamiféle édességét”, amely gyönyörűséggel tölti el. Nem sokkal később elvetődik a kamalduli atyák grosbois-i kolostorába, amely még nagyobb hatást gyakorol rá. Előbb három napot tölt a kolostorban, ahol a „szerzetesek szent egyszerűségben tündöklő élete” a szó szoros értelmében lenyűgözi, annál inkább, mert társalgásukban „nem volt semmi barátságatlan, semmi kicsinyes, semmi szándékolt színlelés”, sőt minden „szerénységet és belső nyugalmat árasztott”.

Ez alatt a három nap alatt Rákóczi, mint maga nyomatékositja, Jézus segítségével megszabadul minden gyalázatától, lelkiismerete megtisztul, és más emberré kezd alakulni. Nem véletlen hát, hogy 1715 augusztusában, amikor a haldokló Napkirály környezetét már hatalmi intrikák is mérgezik, eldönti, hogy végleg háttal fordít a világi életnek. „Házacskát” vesz a kamalduliak szomszédságában, s az „önmagát vezetni akaró önszeretet világi teológiájáról” lemondva, üdvösségének kutatásába kezd. Miután ráeszmél, hogy Istenen kívül a nap alatt nincs „semmi állandó, semmi maradandó, semmi nyugalmas, semmi szilárd, semmi szeretetre méltó”, 1716 decemberében hozzáfog a *Vallomások* írásához.²

A vállalkozás, melynek egyik fő ihletője Szent Ágoston azonos című alkotása, a szerzőnek az abszolút szeretettel, jósággal és irgalommal való egyesülését, modern szóhasználattal: az „igazi egzisztencia” elérését tűzi ki célul.³ Ennek megfelelően Rákóczi már a *Vallomások* elején megfogalmazza a helyzetét döntően befolyásoló oppozíciót: „az emberek elképzelése és hívságos véleménye szerint fejedelem, a te színed előtt azonban por és bűnös vagyok”. S hogy itt korántsem a megtérő pillanatnyi hangulatáról van szó, azt a *Vallomások* mindhárom könyve meggyőzően bizonyítja. A továbbiakban ugyanis hol féregnek, hamunak, pornak, bemeszelt síremléknek, hol a föld minden poránál könnyebbnek és a nádszálnál ingatagabbnak, hol pedig földkupacnak, haszontalan alkotmánynak, üres edénynek nevezi magát az abszolútum viszonylatában. Ez az ismétlődő szembeállítás természetesen következik Rákóczinak az „igazi egzisztencia” iránt táplált nosztalgiájából, ugyanakkor azonban túl is mutat vallásos érzületén.

Carl Gustav Jung, akinek úgyszintén meggyőződése, hogy az ember számára a határtalan a lényeg, több ízben is kitér a *persona* kérdésére. Mivel a világ kikényszerít bizonyos viselkedési formát, örökös a kísértés, hogy personává, szerepszemélyiséggé váljunk. A *persona* ugyanis olyan maszk, amely „individualitást színlel, elhiteti a többiekkel és magával a viselőjével, hogy az illető individuális, miközben csak egy eljátszott szerepről van szó”. A *persona* esetében tehát az individuális tudat és a társadalom között létesülő bonyolult viszonylatrendszerrel van szó, „melynek rendeltetése egyrészt az, hogy meghatározott benyomást tegyen a többiekre, másrészt az, hogy eltakarja az egyén igazi természetét”. Ha azonban valaki tartósan azonosul personájával, külső beállítottságú emberré válik, aki többé „nincs tudatában lelkének”. Vele szemben a belső személyiség áll, az a mód, „ahogy valaki a belső pszichikai folyamatokhoz viszonyul, a belső beállítottság, a jellem, amelyet az illető a tudattalan felé fordít”.⁴

Innen szemlélődve nyilvánvalónak látszik, hogy amikor grosbois-i magányában Rákóczi az abszolútummal kíván egyesülni, megújulón szembetalálja magát szerepszemélyiségével, amelyet a cél érdekében a lehető legteljesebb mértékben le akar építeni. Miközben „magányos beszélgetések formájában” megsiratja életét, s „újra átgondolja a gondviselés kegyelmét és útmutatását”, olyan múltbeli tapasztalatokra és cselekedetekre összpontosít, amelyek por-szem mivoltából következően vétkesnek mutatják őt. Hasztalan hangoztatja, hogy mindig is igazságosságra törekedett, hogy a szabadságharc élére állva nemegyszer jót tett a szegényekkel, távol tartotta magát a fényűzéstől, mértéktartó volt az étkezésben, a szerencsétől nem bízta el magát, a balsorsot crős lélekkel viselte, a közügyeket a magánügyei elé helyezte, s éjt nappallá téve munkával töltötte idejét, vétkeességének tudatától mégsem tud szabadulni.

Bűnösségét érthető módon az első emberpártól eredezteti. Kiemeli, hogy Ádám gögjét „önnön akaratának túlbecsülése szülte”, „pöffeszkedve Isten akart lenni”, s így az elbizakodottság, hálátlanság és engedetlenség bűnébe esett, melyeknek magvaival tele van hintve a „szívünk minden zuga”. Minthogy Rákóczi a *Szentírás* példázatait szó szerinti valóságnak fogja föl, a mitikus almaevés történetének azt a paradoxonát természetesen nem veszi észre, amelyre Kierkegaard hívja föl a figyelmet: „Tehát, ha a genezisben Isten így szólt Ádámmal: »De a jó és gonosz tudásának fájáról, arról ne egyél«, akkor magától értetődik, hogy Ádám tulajdonképpen meg sem értette ezeket a szavakat; mert hogyan is érthette volna meg a jó és gonosz közti különbséget, ha ez a különbségtevés csak a gyümölcs fogyasztásával következett be.”⁵ Az eredendő bűnnel foglalkozó, külön fejezetet alkotó elmélkedésben Rákóczi érdekes módon mégis eljut egy „eretnek” gondolat fölvetéséig. Miután megállapítja, hogy Isten megkegyelmezett ugyan Ádámnak, de igazságtevésének „még mindig célja az emberi természet”, riadtan teszi föl a kérdést: „mi haszna, hogy megteremtetted, ha azt akartad, hogy mindörökké kárhozott legyen?” A válaszadás elől azonban meghátrál, s mint annyi más esetben, itt is a végtelen isteni igazság és irgalom dicséretébe kezd.

Bűneinek számbavételére természetesen hite sarkallja, amelyet a test és a lélek kettőssége révén próbál megnevezni. A hit a „lélek szeme”, bizonygatja, épp ezért nem csupán az isteni mindenhatóság eredményét látja a teremtményekben, mint a testi szem, hanem magát a mindenhatóságot is megtapasztalja. Bár Rákóczinak meggyőződése, hogy az „embernek hívott elegyben” az egyéniség elpusztítása nélkül nem lehet szétválasztani a lelket a testtől, mégis úgy találja, hogy a testi és a lelki élet összeférhetetlenek, hiszen „kétféle akaratiság” határozza meg őket. Így aztán ahhoz, hogy egyetlen akarat érvényesülhessen, vagy a léleknek kell meghalnia a testért, vagy a testnek a lélekért. Ha a test

jelképes halála után a lélek Istenhez tapad, éppolyan gyönyörűségben lesz része, mint amilyent a lélek akaratának halála után a test érez a testi dolgokban. Az ember tehát válaszüton áll: ha a „lélek szemére” bízta magát, a halhatatlanság felé halad, ha viszont a világnak, azaz a testnek él, meg fog halni a „lélek és Isten számára”. Az ekképpen koncipiált hitre azonban az emberi eszmélkedés természete folytán veszélyek sokasága leselkedik. A talán legfontosabbról Rákóczi időről időre igen változatosan beszél. Elmondja, hogy elméje számára az Úr, sajnos, elérhetetlen, hogy amit az Úr parancsára követnünk kell, „meghaladja fölfogásunkat és fölülmúlja értelmünket”, egy helyütt pedig nyíltan megvallja azt is, hogy szeretne behatolni a mindenható *homályába*. Hite elmélyítése érdekében racionalizálni szeretné tehát Istent, nem gondolva arra, hogy az az isten, akit az emberi értelem világítana meg, tulajdonképpen már nem Isten volna, hanem a tapasztalati valóság egy szegmense csupán.

Ennek ellenére hitének megtartásában mégis a ráció van segítségére. A grandiózus gyónás során egész sor olyan eseményre tér ki, amely életét szakadék szélére sodorta. Kora gyermekkorában, amikor „munkácsi erődünkben időztünk éppen”, kígyó kúszott az ágyába, de nem marta meg. Mostohaapja, Thököly Imre, akinek föltett szándéka volt, hogy Rákóczit eltüntetve megkaparintja a hatalmas vagyont, illetve Magyarország királyságát és koronáját, rendszerint a gyereket is magával cipelte a katonai megmozdulásokra, „törökök és tatárok seregei közé”, ahol rengeteget ázott-fázott, éhezett és szomjazott, nemegyszer hóval borítottan a földön aludt, az ármánykodás azonban nem ártott meg neki, ellenkezőleg: egészsége megmaradt, s gyöngye teste megedződött. Ugyanez a Thököly, attól tartva, hogy a porta netán kételkedik hűségében, kezesként Konstantinápolyba akarja küldeni a gyereket. Parancsot ad ki felügyelőinek, hogy készítsék föl az útra, anyja, Zrínyi Ilona „sírások és panaszok között” végül beleegyezik a döntésbe, már eljön az indulás napja is, Thököly azonban az utolsó pillanatban, csodával határos módon, megváltoztatja szándékát. Miután a munkácsi várat a császári seregek háromévi ostroma után Zrínyi Ilona kénytelen föladni, a Bécsbe hurcolt családot szétszakítják. Édesanyját és nővérét zárdába csukják, őt magát pedig a csehországi Neuhaus jezsuita iskolájába íratják, hogy egyházi embert vagy legalább hűséges alattvalót faragjanak belőle, végső fokon sikertelenül, hisz később, a császári terv ellenére, vállalja a magyar nemzet ügyét, és a szabadságharc élére áll. Amikor a bensőséges barátjának hitt Longueval kapitány a francia királynak küldött segélykérő leveleit osztrák kézre juttatja, s árulását követően a vallomástevőt 1701 tavaszán letartóztatják, majd Bécsújhelyre viszik, felindulásában azonnal az a vérpad jut eszébe, „melyet egykor ott állítottak föl anyai nagyatyáim,

Zrínyi Péter és Frangepán grófok lenyakazására”, végül azonban, úgyszintén csodával határos módon, sikerül megszöknie a börtönből.

Ezek és a hozzájuk hasonló csemények arról győzik meg a kamalduliak védőszárnyai alatt elmélkedő Rákóczit, hogy Istennek, ha már ismételten megtartotta a szakadék fölött, nyilván célja volt vele. „Öröktől fogva elhatározta, hogy nem hagysz engem magamra” – sóhajt föl tehát boldogan, s e meggyőződés nemcsak tápláló forrása hitének, hanem egyúttal megkönnyíti bűnei számbavételét is.

Maguk a bűnök azonban, melyekre természetesen mindig a legfőbb jótevőt szólongatva emlékezik vissza, mai szemmel jószerevcl nem is látszanak bűnnek. Akár részleges fölsorolásuk is csüggesztően nagy teret igényelne, ennek ellenére néhány szerelmi természetűre mégis kitérek.

A szerelmet, nyilván épp testi vonatkozásai miatt, a megtért Rákóczi módfelett problematikusnak tartja. Elmondja például, hogy első szerelmével még itáliai körútja előtt, 1693 táján ismerkedett meg, s az ifjú hölgy nyomban okkupálta lényét. Hevesen kereste a vele való társalgást, örvendezett a jelenlétében, szomorkodott a távollétében, órák hosszat üldöglct az utcára néző ablaknál, hogy közeledő vagy hirtőn távozó alakját láthassa, s többnyire az éjszaka is „róla szőtt” neki álmokat, de – s ez a *de* annyira jellemző – „ennek a szerlemnek egész ötēvi ideje alatt semmi tiltott vágyat nem tápláltam magamban felőlc”, nem „léptem át vele még a magányos egvedüllēt és beszélgetések közben sem a tisztesség határait, mert szerlemem hevessége (. . .) tiszteletet parancsolt rám”. Ez a légies, végsőkig eszményítő szerelem a néhány évtizeddel később keletkezett szentimentális regények, a *Pamela*, *Az új Héloise*, a *Werther szerelme és halála* világára asszociáltat, egyúttal pedig kielezi a kérdést: hol itt a bűn? Rákóczi persze felel a kérdésre, de felelete korántsem bűnösségét, hanem már-már képtelen büntelenségét emeli ki: „mindig fájlalni fogom, hogy nem irántad éreztem szeretetet, és hogy jobban szerettem a teremtményt a teremtőnél”.

Más karakterű az a kalandja, amelyre mint legnagyobb bűnci egyikére tér ki. Amikor öt hónapos bécsűjhelyi raboskodása után, bujkálva és félelmek közt vergődve, végül mégis eljut Varsóba, rövidesen egy „utálatos ringyó” ágyában köt ki. Alighogy megszabadult a bilincsektől, önként vette föl ismét a sátán bilincseit, panaszkodik háborgó lelkiismerettel. Míg a hasonló bűnöket korábban „vagy tudatlanságból, vagy a szerelem heves szenvedélyétől vezetve” követte el, addig ezúttal még ezek sem vezérelték. Bármennyire erőlteti is emlékezetét, ebben az „átkos cselekedet”-ében a „puszta állatiaságon kívül” semmit sem talál. Felindultsága, bár igencsak hipertrofált, megtérésének távlatából érthető, az a poénszerű, a bűn súlyát növelni kívánó kommentár viszont,

amellyel a „gaztett”-et megtoldja, bűbájos holdudvart rajzol az esemény köré: „Apródom rossz példája vezetett, aki előbb élt a nő kegyeivel, de maga az is átkozott egy dolog, hogy én követtem azt, akit te alattvalómmá tettél, hogy én vezessem őt hozzád.”

A harmadik eset kapcsán azonban, amelyet érinteni szeretnék, csakugyan árnyék vetül Rákóczi alakjára. Mint ismeretes, az 1700-as évek elején bele-szeret Sieniawska hercegnőbe, s a felkelés idején is át-átrándul hozzá Lengyelországba. Később ezt a viszonyt, amely a „magyar háború végéig sok hitszegésen, hazugságokon és elmondhatatlan aljasságokon növekedett”, következetesen istentelen, házasságtörő szerelemnek nevezi. A mai olvasó figyelmét természetesen nem a házasságtörés mint bűn köti le, hanem inkább az, hogy Rákóczi a szabadságharc vége felé, amikor már csak néhány vár van kuruc kézen, a „közügyek intézésének koholt ürügyével” ismét Sieniawskához siet, s a lengyel főurak vendégszeretetét élvezve vendégeskedéseken, lakomákon, táncmultságokon vesz részt, anélkül, hogy a sürgős hazatérés gondolata foglalkoztatná. Ma is találónak látszik tehát Szekfű Gyula csípős észrevétele: „Nem minden alap nélkül kelt szájra az a vád, hogy nemegyszer fontos pillanatokban hagyta ott az országot, hogy életkedvét kielégíthesse Lengyelországban.” Amikor a „felkelés ügye végét járta”, s a „szétszórt kurucoknak nem volt hol fejüket lehajtaniuk”, a parasztságot pedig a „kuruc és császári sereg egyaránt kiélte, Rákócziék és Bercsényiék víg szánkócsilingeléssel sikamlottak a lengyel határ haván, szép lengyel asszonyok társaságában”.⁶

Tekintettel arra, hogy az „igazi egzisztencia” csakis föltétlen igazmondással érhető el, a vallomástevő Rákóczi újra meg újra nehézségekbe ütközik. Már az első könyv elején arról panaszkodik, hogy a munka, amelybe belefogott, alighanem meg fogja haladni erőit, mert nincs módjában visszaemlékezni mindarra, ami miatt nem tud eleget sírni, de mégse sír, és azért fohászkodik a teremtőhöz, hogy zavarja meg művét, ha az netán ellentétben állna akaratával. Ebből a nagyfokú belső bizonytalanságból következik aztán, hogy gondosan kerüli mindazt, ami képzelgéshez vagy öntetszelgéshez vezetne. Nem beszél részletesen sem a felmenőről, sem a hallomásból ismert eseményekről, s a „gonosz” Thökölyt kivéve nem mond ítéletet másokról. Ennek ellenére a kora gyerekkortól a törökországi évekig ívelő *Vallomások* az önéletírás minden ismérvét fölmutatja, még ha nem tévesztjük is szem elől, hogy a kronologikus rendben előadott életrajzi anyagot lépten-nyomon áhíthatos, „időtlen” elméledések törik meg, azt a benyomást keltve, mintha élete vallomásos átértékelése során Rákóczinak lélekben ismétellen föl kellett volna töltődnie, hogy az előtte tornyosuló akadályokat elhárítva továbbléphessen.

A mű szerkezete tehát azonos rendezőelvek érvényesüléséről tanúskodik, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az elbeszélői nézőpont, magatartás is mindvégig azonos. A változásra érdekes módon az elbeszélő és az olvasó relációjában figyelhetünk föl. Az első oldalak egyikén Rákóczi nyomatékosan kiemeli, hogy nem az emberekhez szól, „hanem tehozzád, ó, Istenem, szívek és vesék vizsgálójához, ki ezeket mindnyájunknál jobban tudod”. A megszólított kizárólagosítása, amellet hogy a bensőségesség legintenzívebb fokát jelzi, egyúttal mélyen paradoxális is, hiszen a mindentudó Istennel való párbeszédeléshez sem papírra és ceruzára, sem pontosan megszerkesztett barokkos körmondatokra nincs szükség. Ezt persze maga Rákóczi is tudja, s így lépésről lépésre utat nyit az olvasó felé. Előbb azt emeli ki, hogy mégis az olvasóknak, mégpedig az isteni gondviselés csodálóinak fog írni, „hogy lássák és bámulják annak nagyságát, és tanulják meg rábízni magukat”, majd később, a már Törökországban papírra vetett második könyvben, tovább szélesítve a virtuális olvasók körét, a mű „minden olvasó”-járól szól, a harmadik könyvben pedig azon tűnődik el, hogy olvasói közül egyesek nyilván vele okoskodnak majd, mások kinevetik, megint mások pedig csodálkozni fognak azon, amit ír. Ez a nyitási folyamat, mondanom sem kell talán, közvetve arra utal, hogy az alatt a néhány év alatt, amíg a *Vallomásokon* dolgozott, Rákóczi, részben legalábbis, visszahátrált a világi élet, a szerepszemélyisége felé.

A félfordulat első jeleivel az első könyv utolsó lapjain találkozunk, ahol Rákóczi csaknem örvendő mondja el, hogy föl kell függesztenie vallomástevő munkáját. A gondviselés ugyanis elszóltja őt grosbois-i magányából, s arra buzdítja, hogy újítsa föl a szabadságharc „színjáték”-át. E föladat elől nem tud, nem is akar kitérni, bár sejti, hogy a segítséget ígérő törökökkel való szövetkezés az álnokság, fogság, börtönök, vérpadok, szegénység, sebek és a szerencsétlenség minden fajtáját fogja eredményezni. Majd végül, a zárósortokban, újra felállítja a már ismert oppozíciót. Kiemeli, hogy az Úr előtt „hamu és féreg, és minden bűnös közül a legbűnösebb”, ugyanakkor azonban a mérleg másik, világi perspektívából szemlélt serpenyőjébe ezúttal összes rangját és címét is behelyezi: „a Szent Római Birodalom fejedelme, a te kegyelmedből Erdély fejedelme, Magyarország Réseinek ura és a székelyek grófja, Munkács és Makovic hercege, Sárospatak, Tokaj, Regéc, Szerencs és Ónod, Somlyó és Lednice örökös ura”.

Első pillanatra úgy tetszhet, hogy Rákóczi meditációiban ezen a ponton érvényét veszti a *hiúságok hiúsága minden a nap alatt* fölismerés, pedig nincs egészen így. Idézett könyvében Szekfű Gyula körültekintően világítja meg, hogy a megtért Rákóczi a világi élet minden gyönyörűségéről le tudott mondani, az erdélyi fejedelemségről azonban nem. Lelkében erős gyökeret vert a

vágy, hogy „őseinek fejedelmi székébe üljön”, ezt a vágyat azonban még Grosbois-ban sem vallotta be magának, hiszen „már annyira hatalmába kerítette lelkét, hogy jelenlétét és uralmát” észre se vette, következményeit természetesnek tartotta, olyasvalaminek, amit „még a legszigorúbb lelki bíró előtt sem kell többé szégyenlenie”.⁷

Annál kevésbé, tenném hozzá, mert ezt a lélek mélyére szorított, csaknem öntudatlan vágyat két mozzanat is élesztgeti bensőjében. Egyfelől a „Marosvásárhelyt megült országgyűlés” életre szóló emléke, amikor is beiktatása alkalmából Krisztus képmása előtt, kezét a „szent evangéliumra téve” megesküdött, hogy a fejedelemségről a hozzá hű rendek beleegyezése nélkül sohasem fog lemondani. Másfelől rejtett vágyát a fejedelmekről alkotott nézete is erősíti. A fejedelmet ugyanis Isten fölkentjének, kiválasztottjának tartja, aki éppúgy legelteti és őrzi nyáját a földi dolgokban, mint a papok a lelkiekben. S mivel Isten a „szegények, elhagyatottak és árvák, özvegyek és megtiprottak atyjává” tette, bűneinek tetézése nélkül a fejedelem nem lehet hűtlen eleve elrendelt szerepéhez.

A vallásos színezetet nyert világi vágy és a befelé figyelő transzcendens áhítat természetesen újra meg újra konfrontálódik Rákóczi eszmélkedésében, s olyan válsághangulatokat indukál, amelyek messze túlmutatnak a mű korábbi belső vitáin. Különösen a harmadik könyvben, amelyet már reményvesztetten kezd el írni Jenikőjben. A porta homályos ígéretekkel hitegeti, Orléans-i Fülöp hercegtől, a régenstől üzenet érkezik, hogy az osztrák császárral kötött barátság folytán nem térhet vissza Franciaországba, a cártól és udvarától idegenkedik, s ráadásul a feleségét is kitoloncolják Lengyelországból. Mindennek alapján akarva-akaratlanul meg kell barátkoznia a gondolatlaltal, hogy most már élete végéig a törökök „sötét ország”-ában fog maradni.

A világi vágy és a kegyes meditáció belső küzdelmét tehát életkörülményei is fokozzák. Rákóczi most már, szinte a kétségbeesés határán, azt panaszolja föl Istennek, hogy ha nem tartja meg a természetfölötti állapotban, a szellemi tárgytól óhatatlanul vissza fog térni a látható, megfogható és a természetét gyönyörködtető tárgyakhoz. Ettől való félelmében egy helyt fölteszi a kérdést: „Vágy taplója, meddig leselkedsz rám? Ó, testi élet, miért igyekezek megtartani téged?” Másutt így fohászodik: „Add meg tehát, hogy tehessem, amit nem akarok, és ne akarjam, amit megtehetek.” Megbolygatottságának, válságérzetének szélső pontjait pedig önnön méltánytalanságának hangsúlyozásával érzékelteti: „Te oltalmazol engem, és befedsz szárnyaddal, én azonban még most sem hagyok föl bántásoddal (. . .). Te megoltalmazol, én megbántalak, te melengetsz, én viszonzásul rúgok.” Voltaképpen ezek az „igazi egzisztен-

ciá"-t féltő, határhelyeztetet jelző rianások teszik páratlanul vonzóvá a vállalkozás harmadik könyvét.

„Ő is ember volt, nem maradt tőle idegen semmiféle emberi érzelem, nem az emberi lemondás mélasága sem” – állapítja meg találóan Szekfű Gyula.⁸ Az *ő is ember volt* formulához azonban nyomban hozzá kell tenni, hogy ember voltának ellentmondásos összetevőit Rákóczi meg is merete nevezni, amire csak az igazán nagyok képesek. Éppen ezért a mostanihoz hasonló évfordulónok, amikor újra lobognak a felkelés piros zászlói, vonulnak a nyalka kurucok, s idehallik a nyertes és vesztes csaták zaja is, Rákóczi emlékéét idézve nemcsak a nagyságos fejedelemre, hanem a *Vallomások* írójára is emlékeznünk kell. Egyébként könnyen eltévedhetünk a történelmi tények, külsőségek és kulisszák között.

JEGYZETEK

- ¹ A nagyságos fejedelmet itt is, később is a *Vallomások, emlékiratok* című kiadvány alapján idézem. A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos, az utószó Hopp Lajos, Szepes Erika és Vas István munkája. A *Vallomások*at Szepes Erika, az *Emlékiratok*at Vas István fordította. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979
- ² Első pillanatra meglepőnek látszhat ez a gyökeres fordulat, ne feledjük azonban, hogy Rákóczi, s ezt persze úgyszintén tőle tudjuk, már kora fiatalágában kedvelte a magányt, a nyugalmat, s természetes hajlama volt a láthatatlan dolgok kutatására. Ha „eleven hite” lehetett volna, már akkor ráeszmél, hogy valójában bujdosó a földön, s nem érdemes törődni azzal, „vajon Magyarországon, Ausztriában vagy Csehországban” bujdosik-e.
- ³ Karl Jaspers fejtegeti, hogy bármihez nyúl is az ember, „akaratlanul és tudással, határozottan vagy konokul: csak az abszolútumban talál megoldást”, majd axiomatikusan is leszögezi: „Tökéletes odaadás Isten iránt: ez az egzisztencia igazi módja.” *Bevezetés a filozófiába*. Bp., Európa Könyvkiadó, 1989. 89. és 93.
- ⁴ C. G. Jung: *Gondolatok a látszatról és a létezésről*. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1996. 11., 32., 34., 38., 50. és 52.
- ⁵ *Sören Kierkegaard írásaiból*. Második kiadás. Bp., Gondolat Kiadó, 1982. 347. – S ha már itt tartunk, hadd jegyezzem meg, hogy Rákóczi természetesen azon sem tűnődik el, hogy a testvérgyilkosság után elűzött Káin „Nód földén, Édentől keletre” miként ismerhette meg leendő feleségét, ha egyszer Ádám és Éva az első emberpár. Hasonlóképp Rákóczit a genezisnek az a helye sem torpantja meg, amelyet majd oly nagy hatásfokkal parafrázál Vörösmarty az *Előszóban*: „Mebáná azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódék az ő szívében.” Ez a hely önkéntelenül is profán kérdést indukál. Hogyan lehetséges, hogy a mindenképp nem tervezte meg pontosan, milyen lényt is teremtsen a „maga képére”? Szórakozott volt netán?
- ⁶ *A száműzött Rákóczi*. Bp., a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1913. 25. – Szekfű Gyula sejtí, hogy a múlt század elejére már rögzült Rákóczi-legenda hívei, akik mindenáron „egyedül hazaszeretetből táplálkozó, földönfutó szabadsághősnek” akar-

ják látni és láttatni a fejedelmet, föl fognak zúdulni az efféle észrevételek miatt. Épp ezért idézetünket azonnal mentegető mondatokkal egészíti ki: „Az emberek érzékenysége akkor nem volt ilyen dolgokban annyira kifejlődve, mint manapság. Csak a XIX. század francia és német érzékenysége és romantikája fejlesztette ki a köztudatot, hogy a tánc és mulatozás sorscsapások lesújtása idején szentségtörés.” Hiába próbálja azonban elejét venni annak, hogy magára haragítsa a Rákóczi-kultusz frázispufogtató képviselőit. Könyvét óriási fölzúdulás kíséri, Rákóczi emlékének meggyalázásával vádolják, úgyhogy végül *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?* címmel külön könyvben kénytelen válaszolni a vádaskodásokra.

⁷ I. m.: 52., 55. és 56.

⁸ I. m.: 336.